

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 228 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	

RASMIY ISH BILAN BANDLIK – AHOLINING MUNOSIB TURMUSH DARAJASINI TA'MINLASH DEMAK

Farhod Bagibekovich Xalimbetov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbekistonda yashirin iqtisodiyot hajmini o'lchash qiyin. Ba'zi bilvositali hisob-kitoblar ham uning hajmini ko'rsatishi mushkul. Balki bu ancha katta bo'lishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonda norasmiy iqtisodiy faoliyatning bir bo'lagi norasmiy ish bilan bandlik munosabatlarini rasmiy ish bilan bandlik choralarini izlab topish masalalarini ko'rib chiqish va shu o'rinda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashning asosiy yo'nalishlarini belgilashdan iborat.

Kalit so'zlar: Yashirin iqtisodiyot, ishchi kuchi, soliq, norasmiy bandlik, rasmiy bandlik, iqtisodiyotni rasmiylashtirish, mehnat bozori, ish haqi, ijtimoiy himoya, mehnat huquqlari, moliya, mehnat resurslari, ishsizlik, budget, migratsiya, shaxsiy ehtiyoj, ijtimoiy ehtiyoj.

Abstract: It is difficult to measure the size of the underground economy in Uzbekistan. Even some indirect calculations are difficult to show its size. Maybe it will be much bigger. The purpose of this article is to consider the issues of informal employment relations, which are a part of informal economic activity in Uzbekistan, in search of formal employment measures, and to determine the main directions of the fight against the underground economy.

Key words: Hidden economy, workforce, tax, informal employment, formal employment, formalization of the economy, labor market, wages, social protection, labor rights, finance, labor resources, unemployment, budget, migration, personal need, social need.

Аннотация: Трудно измерить размеры теневой экономики в Узбекистане. Даже некоторые косвенные расчеты трудно показать его размеры. Возможно, он будет намного больше. Целью данной статьи является рассмотрение вопросов неформальных трудовых отношений, которые являются частью неформальной экономической деятельности в Узбекистане, в поисках формальных мер занятости, а также определение основных направлений борьбы с теневой экономикой.

Ключевые слова: Скрытая экономика, рабочая сила, налог, неформальная занятость, формальная занятость, формализация экономики, рынок труда, заработная плата, социальная защита, трудовые права, финансы, трудовые ресурсы, безработица, бюджет, миграция, личная потребность, социальная потребность.

KIRISH

Iqtisodiyotning yashirin sektori haqida gapirganda, ayniqsa, muammoga e'tibor qaratishimiz kerak, bu norasmiy bandlik. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, butun dunyo bo'ylab qishloq xo'jaligidan tashqari ishchilarning 60 foizi norasmiy sektorda ishlaydi. ^[1] Mamlakatda ish bilan ta'minlangan norasmiy ishchilar barcha band aholining 59,5 foizini tashkil etadi ^[2].

Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, demak norasmiy bandlik kam bo'ladi. Norasmiy ish munosabatlari bizning davlatimizda keng tarqalgan. Shu nuqtai nazardan norasmiy bandlikka qarshi kurashning samarali chorasi bo'lishi kerak. Norasmiy bandlik mulohaza qilinsa aholi o'zini iqtisodiyot tarmog'ining qaysidr bo'lagida ish bilan band qilib daromad topyapti pirovardida tarmoqlar iqtisodiy o'sishiga ta'sir ko'rsatyapti. Ammo bu masalada aholi ijtimoiy ehtiyoj bilan davlat budjeti daromadlari e'tibordan chetda qolyapti.

Bu bandlik va pul munosabatlari borasida mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg'ul bo'lishi, fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan va qonunlarga zid kelmaydigan, daromad beradigan faoliyat ekanligini tasdiqlagan holda yuksak istiqbolga erishish maqsadida bandlik masalasiga har tomonlama muhim ahamiyatga ega bo'lgan yangicha yondashish orqali o'z-o'zini band qiluvchilarni ijtimoiy mehnat taqsimotiga asoslangan aniq mehnat kooperatsiyasiga, ya'ni doimiy ish o'rni tashkil

qilish evaziga jalb etish va ularning moliyaviy ta'minotini shakllantirish bo'yicha shaxslararo munosabatlarni ifoda etadi.

Agar mehnat bozori segmentlangan bo'lsa va ishchilarning harakatchanligi past bo'lsa, u holda iqtisodiy o'sish norasmiy mehnat munosabatlari muammosini hal qilmaydi. Mehnat unumdorligi past bo'lgan tarmoqlarda iqtisodiy o'sish, aksincha, norasmiy bandlikning oshishiga olib kelishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Xalqaro mehnat tashkiloti ish bilan beqaror bandlikni muddati bo'yicha chegaralangan, ish beruvchi bilan yashirin va/yoki soxta mehnat munosabatlari, mehnatning beqaror shart-sharoitlari (past ish haqi, himoyalanganlik, ijtimoiy himoyadan foydalanish va o'z mehnat huquqlarini himoya qilish imkoniyatning yo'qligi) sifatida ta'riflagan.

Hozirgi vaqtda ish bilan bandlikning quyidagi beqaror shakllari farqlanadi:

- vaqtincha ish bilan bandlik - bu pudrat, shoshilinch kontrakt, muayyan ishni bajarish kontrakti bo'yicha mehnat faoliyati, mavsumiy ish bilan bandlik, bir kunlik ish va boshqalardir. Xodimlardan vaqtincha foydalanish ko'proq sanoat korxonalarida, qishloq xo'jaligi, savdo, moliya va sug'urta xizmatlari sohasida keng tarqalgan. Ish bilan vaqtincha band bo'lganlar, odatda, ishdan bo'shatilishning qonunchilik kafolatlariga ega bo'lmaydi, ish beruvchilarning ish haqi va ijtimoiy to'lovlar, mehnat sharoitlarini yaxshilash bo'yicha xarajatlarni tejashlariga imkoniyat yaratadilar. Vaqtinchalik ish bilan bandlik mehnat bozorida mehnat resurslariga talabdan ularning taklifi ortiqcha bo'lganda ishsizlik darajasini kamaytirishga xizmat qiladi;
- ish bilan to'liq band bo'lmaslik (to'liq ish kunida ish bilan band bo'lmaslik, ish bilan qisman bandlik). Ish bilan beqaror bandlikning bu shaklida ish soatlari ish kunida to'liq ish bilan bandlikka nisbatan kam bo'ladi. Bu to'liq bo'lmagan ish kuni, haftasi, oyi, yili tarzida bo'lishi mumkin. Ish bilan bandlikning mazkur turi xodimlarga faoliyatning boshqa turlari, masalan, o'qish, uy xo'jaligi bilan shug'ullanish, farzandlarni tarbiyalash bilan mashg'ul bo'lish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, ish bilan to'liq band bo'lmaslik ko'pincha majburiy xususiyatiga ega bo'lib, bo'sh ish joylari mavjud emasligi bilan izohlanadi va korxonalar iqtisodiy inqirozlar vaqtida xodimlarning bir qismini to'liq bo'lmagan ish kuniga (haftasi, oyi) o'tkazishi oqibatida paydo bo'ladi. Buni yashirin ishsizlikning shakllaridan biri deyish mumkin. Ish bilan to'liq band bo'lmaslikni qo'llash ish beruvchilarga xarajatlarni kamaytirish, ish joylarini va bozordagi mavqeyini saqlab qolishga yordam berishini ham hisobga olish kerak;
- ish vaqti bo'yicha ish bilan to'liq band bo'lmaslik. Ish bilan bandlikning bu shakli xodimning mehnat salohiyatidan ish vaqti davomida to'liq foydalanmaslikni anglatadi. Bu mijozlar tomonidan buyurtmalarning yo'qligi, xodimning ish joyida vaqtincha bo'lmasligi (kasallanish, ish beruvchining tashabbusi bilan ish haqi to'lanadigan yoki to'lanmaydigan mehnat ta'tiliga chiqarish, xodim tomonidan yangi ish joyini izlash va hokazolar) bilan bog'liqdir.
- ish joyini taqsimlash (ikki va undan ko'proq xodimlar o'rtasida). Ish bilan bandlikning bunday shaklida ish vaqti, ish haqi, dam olish kunlari, mehnat ta'tillari, ijtimoiy to'lovlar va imtiyozlar ham ular orasida taqsimlanadi. Ish joyini taqsimlash korxonada tang holatlarda yuqori malakali xodimlarni ishlab chiqarish pasayishi tugagancha saqlab qolish uchun ishlatiladi. Ish beruvchilar uni bir maromdagi zerikarli ish operatsiyalarini bajarish uchun xodimlar topishda qiynalganlarida qo'laydi. Ya'ni xodim bir hafta ana shu ish operatsiyalarini bajaradi, keyingi hafta esa mehnat faoliyatining boshqa turi bilan mashg'ul bo'ladi. Ish bilan beqaror bandlik mehnat faoliyatining xohlagan sohasini qamrab olishi mumkin. ^[3]

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda norasmiy mehnat munosabatlari asosan qishloq xo'jaligida ko'p uchraydi. Dehqonchilik, ulgurji va chakana savdo va qurilish. Shu bilan birga, xalqaro taqqoslashlar norasmiy mehnat munosabatlari keng tarqalganligini ko'rsatadi. Norasmiy sektorda band bo'lganlar hisobiga davlat budjetiga 32,9 trln so'm tushmagan. Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti mutaxassislari O'zbekistonda norasmiy bandlik holatini tahlil qildi

Iqtisodiy faol aholi bu iqtisodiyotda band bo'lganlar va ishsizlarni o'z ichiga oladi. Bunga talabalar, bola parvarishi bilan dekret ta'tilida o'tirganlar va o'z xohishiga ko'ra ishlamaydiganlar kirmaydi.

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha jami norasmiy sektorda band bo'lganlarning eng katta ulushi, ya'ni 34 foizi qishloq xo'jaligida mehnat qiladi. Xuddi shu ko'rsatkich savdoda 14 foiz, qurilishda 14 foiz va sanoatda 11 foizni tashkil etadi.

Norasmiy bandlar bu yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan korxonalarda ishlaydigan ishchilar. Ushbu toifaga mehnat munosabatlarini ro'yxatdan o'tkazmasdan ishlaydigan xufiyona sektor vakillaridan tashqari, ro'yxatdan o'tmagan yakka tartibdagi tadbirkorlar, o'z-o'zini band qilganlar va ularning ishchilari kiradi. Ta'kidlanishicha, norasmiy sektorning kattaligi hukumatlarga iqtisodiy siyosatni samarali amalga oshirish va iqtisodiyotni tartibga solishda qiyinchilik tug'diradi.

Bildirilishicha, tegishli soliqlarni to'lamasdan biroz ko'proq daromad olish orqali "yutish" bevosita boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanishdagi "yutqazish"ga olib kelmoqda, deyiladi institut sharhida. ^[4]

2024-yilning 1-yanvar holatiga mehnat resurslari soni 19 mln. 724 ming 900 kishini tashkil etib, 2023-yilning shu davriga nisbatan 207 ming 400 kishiga (1,1 foizga) oshgan. ^[5]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Norasmiy bandlikning oqibatlari:

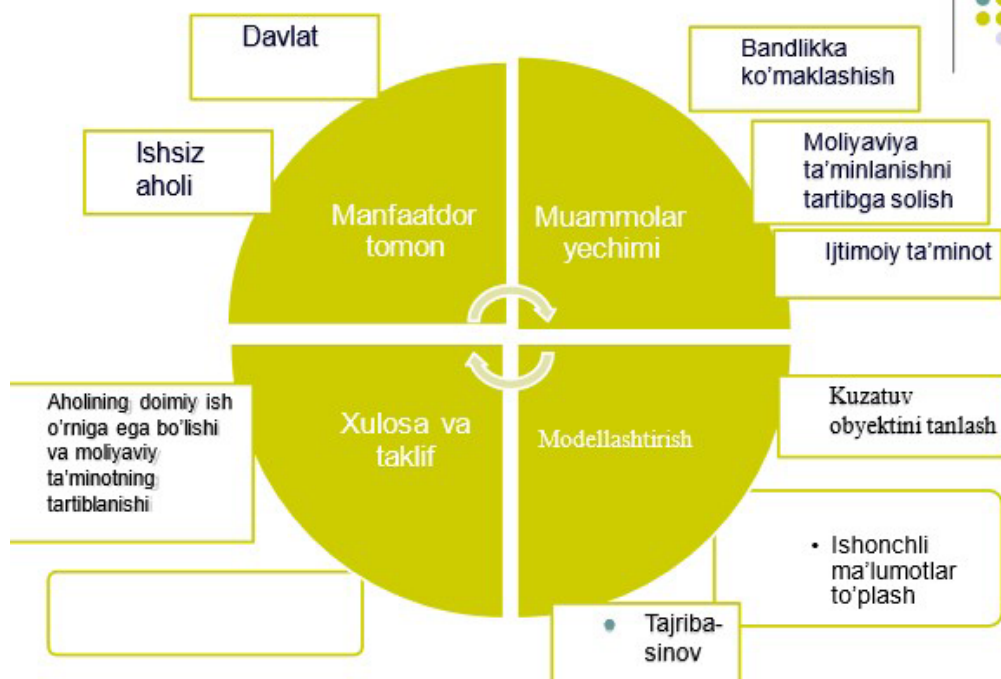
- Mehnat stajingiz bo'lmaydi va pensiya ololmaysiz; (staj 7 yildan kam bo'lmasiligi kerak)
- Ish beruvchi sizni istalgan payt ishdan bo'shatishi yoki oylik maoshingizni bermasligi mumkin;
- Noqulay mehnat sharoitlariga duch kelasiz;
- Bola parvarishi, homiladorlik, tibbiy va mehnat ta'tili pullaridan mahrum bo'lasiz;
- Uy, mashina yoki boshqa ehtiyojlar uchun kredit ololmaysiz;
- O'zgaruvchan oylik maoshi;
- Mehnat ta'tilisiz faoliyat;
- Karyeraning o'smasligi (shaxs hayotining ish jihatlari).

Yashirin ish haqi miqdori daromad solig'ini undirishning haqiqiy va potentsial darajasi o'rtasidagi farq qanchalik katta ekanligini aniqlashga imkon beradi. Bundan shunday xulosa keladiki taxminiy hisob-kitoblarga ko'ra, budget daromadlari yo'qolgan.

"Xususiy mulk" va "Xususiy tadbirkorlik" tushunchalariga nisbatan shubhali munosabat, moliyaviy-iqtisodiy savodxonlikning past darajasi jamiyatda yashirin faoliyatning iqtisodiyotga yetkazadigan zarari haqida tushuncha yo'qligi.

Mamlakatda "Aybsizlik prezumpsiyasi" keng targ'ib qilinishi oqibatida tadbirkorlarning soliq to'lashdan qochishiga olib keladi. Bu kabi muammolar budget daromadlaridagi yo'qotishlarga sabab bo'ladi. Davlat budjetidagi kamomad sababli ayrim davlat muassalariga to'lovlar miqdorining oshishiga sabab bo'ladi. Masalan MTT ga oylik to'lov miqdorining oshirilishi. Biroq, hukumat uchun eng ko'p e'tiborga loyiq narsa soliq to'lashdan bo'yin tovlash ta'siri, chunki bu soliq yig'imlarini ko'paytirish imkoniyatini bevosita ko'rsatadi.

Tadqiqotning iqtisodiy va ijtimoiy masalalar

Shunday qilib, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi fuqarolarga tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tmasdan qonuniy faoliyat yuritish imkonini beradigan va muntazam (oylik yoki yillik) to'lovni talab qiladigan yangi soliq nazorati vositasini o'ylab ko'rish zarur. Masalan qat'iy belgilangan daromad solig'i to'lovi. Bu, shuningdek, chinakam o'z-o'zini ish bilan ta'minlovchi fuqarolarni aniqlash imkonini beradi. Ular daromadlarini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim eta olmaydi. O'z shaxsiy ehtiyojlarini qondirish maqsadida o'z-o'zini norasmiy ish bilan band qilayotgan aholi qatlami katta. Bu norasmiy bandlik global muammosini hal qilish juda murakkab mehnat jarayoni talab qiladi. Bandlik xizmatlari rasmiy sektor ichida sifatli ish topish imkoniyatini yaratish orqali ishsizlarning rasmiy ish bilan band bo'ishi natijasida ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Agar, norasmiy o'z-o'zini band qildi deylik, uning hisobiga olgan daromadi shaxsiy ehtiyojlarini qondirishga sarflanadi, ammo insonning boshqa ijtimoiy ehtiyojlari ham bor (mehnat stajiga ega bo'lish, nafaqaga chiqish), buning uchun doimiy ish o'rni tashkil qilish evaziga jalb etish va ularning moliyaviy ta'minotini shakllantirish bo'yicha shaxslararo munosabatlarni yuzaga chiqarish lozim.

Hozirgi kunda mehnat bozorida yuqori darajada keskinlik saqlanib qolayotgan bir paytda, aholining ishsiz qatlamini ishga yollanib, ularning ko'rsatgan xizmatlariga haq to'lash tartibini doimiy ish o'rinlarini tashkil qilish evaziga ish haqi to'lash shaklini tartibga solishga qaratilgan maqsadli yechim topishdan iboratdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bu bandlik va pul munosabatlari borasida mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg'ul bo'lishi, fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan va qonunlarga zid kelmaydigan, daromad beradigan faoliyat ekanligini tasdiqlagan holda yuksak istiqbolga erishish maqsadida bandlik masalasiga har tomonlama muhim ahamiyatga ega bo'lgan yangicha yondashish orqali o'z-o'zini band qiluvchilarni ijtimoiy mehnat taqsimotiga asoslangan aniq mehnat kooperatsiyasiga, ya'ni doimiy ish o'rni tashkil qilish evaziga jalb etish va ularning moliyaviy ta'minotini shakllantirish bo'yicha shaxslararo munosabatlarni ifoda etadi

Maqsadi: hozirgi kunda mehnat bozorida yuqori darajada keskinlik saqlanib qolayotgan bir paytda, aholining ishsiz qatlamini ishga yollanib, ularning ko'rsatgan xizmatlariga haq to'lash tartibini doimiy ish o'rinlarini tashkil qilish evaziga ish haqi to'lash shaklini tartibga solishga qaratilgan maqsadli yechim topishdan iboratdir.

O'rganiladigan obyekt: mehnat bozori va uning salohiyati hamda iqtisodiyot tarmoqlari va ishchi kuchiga bo'lgan talab. Mehnat bozorining infratuzilmasini yaxshilash, mehnat resurslariga bo'lgan talab va takliflarni organib, yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda aholi bandligini ta'minlashning moliyaviy munosabatlarini takomillashtirish maqsadida yetarlicha ijobiy yechimlar haqida ishonchli ma'lumotlar taqdim etish tadqiqot predmeti bo'lib hisoblanadi.

Aholining moliyaviy va soliq savodxonligi darajasini oshirish, jamoatchilik ongida "Soliq to'lash" va "Sifat" tushunchalari o'rtasidagi bog'liqlikni shakllantirish. Bu mamlakatimizda fuqarolik jamiyatining asosiy elementi sifatida "Soliq to'lovchilar uyushmasi" ni yaratish uchun asos bo'lishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, muvaffaqiyat uchun to'g'ri zamin yaratadi va iqtisodiyotning yashirin sektorini qisqartirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Financial journal.ru
2. <https://kun.uz/>
3. Kalandar Abdurahmonov Mehnat iqtisodiyoti Toshkent 2019
4. <https://kun.uz/news/2023/04/11/>
5. Bandlik vazirligi telegramm sayti

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.